

מחזרת / כא.

תוכן:	
1. מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים	הצגת הסוגיה
2. חצר המיוחדת לפירות ואינה מיוחדת לשוורים	שיטת רש"י (א) - רש"י על הרי"ף
3. חצר הניזק לפירות ולא לזה ולא לשוורים	שיטת רש"י (ב) - תוס' וגליונות בשטמ"ק
4. חצר השותפין לפירות ולשוורים	שיטת רש"י (ג) - תוס' ר"פ ונימוקי יוסף
5. מתגלגל	ביאור שיטת רש"י שלפנינו
6. ושלח ובער	ביאור שיטת התוס'
סיכום	מחלוקת רש"י ותוס' - מקום חיוב או מעשה מחייב
	מחלוקת רש"י ותוס' לשיטתם:

הצגת הסוגיה

במשנה נאמר (יט:):

"כיצד השן מועדת לאכול את הראוי לה, הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות... במה דברים אמורים, ברשות הניזק, אבל ברשות הרבים פטור ואם נהנית משלמת מה שנהנית. כיצד משלמת מה שנהנית, אכלה מתוך הרחבה משלמת מה שנהנית, מצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה. מפתח החנות משלמת מה שנהנית, מתוך החנות משלמת מה שהזיקה".

המשנה מלמדת שחיוב שן נאמר רק ברשות הניזק, ולא ברשות הרבים. בהמה המהלכת כדרכה ברשות הרבים ואכלה, פטור בעליה על נזקיה. הגמרא (כא:): אומרת שדורשים זאת מהפסוק 'ובער בשדה אחר' - ולא ברשות הרבים. לרשות הרבים מביאה המשנה שתי דוגמאות: 'מתוך הרחבה' ו'מפתח החנות'. המשנה אומרת ש'מצדי הרחבה' ו'מתוך החנות' משלמת מה שהזיקה, ולכאורה אלו שתי דוגמאות לרשות הניזק. אבל אין הדבר פשוט כ"כ, כי נחלקו רב ושמואל (כא. בלשון הראשונה בגמרא) מהו 'מצדי הרחבה' האמור במשנה:

"אמר רב ובמחזרת, ושמואל אמר אפילו מחזרת נמי פטור. ולשמואל היכי משכחת לה דמחייב? כגון דשבקתה לרחבה ואולה וקמה בצידי רחבה".
יש להבין, משום מה חייב במחזרת וב'שבקה ואולה', ובמה נחלקו רב ושמואל.

שיטת רש"י (א) - רש"י על הרי"ף

רש"י מפרש (ר"ה אמר רב וד"ה מחזרת):

"מחזרת ראשה מרחבה לצידה של רחבה ואכלה פירות".

- רב מעמיד את המשנה שחייבה בצידי רה"ר במחזרת, דהיינו במהלכת ברה"ר והטתה ראשה הצידה לאכול בצידי רה"ר. ושמואל העמיד את המשנה שלא דיברה אלא ב'שבקתה לרחבה ואולה וקמה בצידי רחבה', דהיינו שנכנסה לתוך צידי הרחבה ואכלה שם.

משום מה חייבת הבהמה בצידי רה"ר לרב ושמואל? במשנה פירש רש"י: "מצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה - כדין קרן, תם חצי נזק ומועד נזק שלם. ובגמרא מפרש לה, כלומר שאכילה בצידי רחבה היא

משונה. ואילו בגמרא כתב רש"י בדעת שמואל: "וקמה בצידי רחבה - שאין דרך שוורים ללכת שם, הלכך לאו כר"ה דמי", לא הסתפק רש"י לכתוב 'ש' אין דרך שוורים ללכת שם' וכלומר דהוי משונה, אלא הוסיף 'הלכך לאו כר"ה דמי', ומשמע שהחייב הוא משום שן שחייבת דווקא ברה"ר ולכן הוצרך רש"י לכך. את הסתירה ברש"י ניתן לפתור בשתי דרכים: א. רב מחייב משום קרן ושמואל מחייב משום שן, ובמשנה פירש רש"י כרב. ב. במשנה פירש רש"י שלכו"ע חייב משום קרן ובגמרא חזר בו ופירש שלכו"ע חייב משום שן.

ברש"י על הרי"ף כתוב:

"אמר רב ובמחזרת - ראשה מרחבה לצידי רחבה ואכלה פירות, קתני מתני' דמשלמת מה שהזיקה אע"ג דכולה קיימא ברחבה, דלאו אורחה להחזיר ראשה דרך הילוכה הוה ליה קרן. וקמה בצידי רחבה - שאין דרך שוורים לילך שם הלכך לאו כרה"ר דמו".
ברש"י על הרי"ף משמע כדרך הראשונה, שלפי רב חייב משום קרן ולפי שמואל חייב משום שן.

שיטת רש"י (ב) - תוס' וגליונות בשטמ"ק

לעומת זאת, בשטמ"ק הביא גליונות שהבינו את רש"י בדרך השניה, שכתבו:

"לפירוש ב' של רש"י ז"ל שפירש מחזרת חייבת משום קרן, נראה לי דשבקה לרחבה וקיימא בצידי הרחבה לשמואל הוי נמי משונה, כיון דצידי הרחבה הוא מקום בולט ועלתה ועמדה עליו הוי משונה וחייב משום קרן".

- הגליונות למדו שלפי רש"י שלכו"ע חייב משום קרן, ולפי זה דברי רש"י בגמרא הם פירוש אחר.

בתוס' (ד"ה ובמחזרת) היה נראה לדקדק שלמדו ברש"י כדרך הראשונה, שהקשו על רש"י:

"ועוד דמשמע בסמוך דחייבא דמקצה מקום לרה"ר כחייב מחזרת"

- משמע לכאורה שלמדו שלפי רש"י רב ושמואל מחייבים כל אחד משום אב אחר, ועל זה הקשו דבסוגיה משמע ששני החיובים שווים.

אלא שבתוס' מוכח אדרבה להפך, שלמדו כדרך השניה ברש"י, שכתבו:

"וקשה לפירושו, דלעיל אמרינן כיון דאורחיה למיכל ליפתא אורחיה נמי לסרוכי ולמיסק, הכא נמי אורחיה לחזר ואפילו לעלות בצידי רחבה".

- דהיינו למדו התוס' ברש"י שלרב ושמואל חייב משום קרן, ועל זה הקשו דמוכח שחזור (דעת רב) וכן עלייה בצידי רחבה (דעת שמואל) הוה אורחה של הבהמה. לכן נראה שקושיית התוס' שמשווים בין חיוב מקצה מקום לרה"ר למחזרת אינה לעניין הדין - משום איזה אב חייבים וממילא כמה חייבים, כי למדו שגם רש"י מודה ששניהם חייבים משום אותו אב (קרן), אלא משווים לעניין ההיכי תמצי - שאם 'מקצה מקום ברה"ר' הוא מקום מסוים שנחלקו בו האם נחשב ברה"ר או כחצר הניזק משמע שגם 'מחזרת' היינו מקום מסוים שנחלקו בו האם נחשב כרה"ר או כחצר הניזק, ודלא כרש"י שפירש ש'מחזרת' הוא מעשה מסוים שנחלקו בו האם הוא דרך הבהמה או משונה.

לפי תוס' א"כ רש"י פירש שני פירושים: במשנה פירש שחייב משום קרן, ובגמרא פירש שחייב משום שן. ונראה שאלו שני הפירושים שמביאים התוס' בשם רש"י:

"פי" בקונטרס דדוקא במחזרת, אבל אכלה בלא חיזור כגון שצידי הרחבה בולטין ואכלה מאותה בליטה משלמת מה שנהנית. בפ"י אחר של רש"י פירש דמחזרת חייבת משום קרן דמשונה הוא". אמנם התוס' לא כתבו להדיא שלפי הפירוש הראשון חייבת משום שן, אבל כן מסתבר ממה שכתבו שלפי הפירוש השני חייבת משום קרן¹. וכתבו התוס' שגם לפי הפירוש הראשון רב מחייב דדוקא במחזרת, ולא בבהמה שאכלה עם ראש ישר. ויש להבין, בנוקי שן איזה הבדל יש בין מעשה חיזור למעשה הליכה כדרכה? אנו רגילים להבחנה כזו בנוקי קרן, אבל בנוקי שן זה חידוש. בע"ה בהמשך נדון בזה.

שיטת רש"י (ג) - תוס' ר"פ ונימוקי יוסף

תוס' רבנו פרץ הביא גרסה אחרת ברש"י:

"לכך נראה כמו שפירש רש"י ז"ל במהדורא בתרא דמתוך הרחבה משלם מה שנהנית משום דלא הוי ובער בשדה אחר, אבל מצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה דהוי שן בחצר הניזק, דשפיר קרינן ביה ובער בשדה אחר, לפי שאותם צדי רחבה גבוהים ויש להם רשות לבעלים להניח שם פירותיהם... ובגמרא ה"פ אמר רב ובמחזרת, כלומר אפילו היא יכולה לאכול ע"י חיזור וגוף הבהמה עומד בתוך הרחבה מכל מקום משלמת מה שהזיקה דחצר הניזק קחשיב. ושמאל אמר מחזרת פטורה, דכיון דלא קיימא בצידי רחבה לא קחשיב חצר הניזק ומשלמת מה שנהנית, והיכי דמי האי מתניתין דחשבה לצדי הרחבה חצר הניזק, כגון דשבקתה לרחבה ואזלא וקיימא בצדי רחבה, דכיון דאינה יכולה לאכול ע"י חיזור אלא אם כן הולכת שם הוי חצר הניזק".

התוס' ר"פ ג"כ מביא מהדורא בתרא של פירוש רש"י שכתב שחייב במחזרת משום שן, אבל פירוש זה הוא פירוש אחר לגמרי ממה שהביאו התוס' בשם רש"י: לפי גרסה זו רב מחייב אפילו במחזרת, דהיינו מחלוקת רב ושמאל היא בכל מציאות בה גוף הבהמה ברה"ר והכניסה ראשה לחצר הניזק, שלפי שמאל הולכים אחר הגוף ואכילתה מוגדרת כשן ברה"ר, ורב מחייב אפילו במקרה כזה, ולכאורה כי סובר שהולכים אחר הרשות שבה נמצא ראש הבהמה ואכילתה מוגדרת כשן בחצר הניזק. כל זה שלא כפי שהביאו התוס' בשם רש"י, שרב מחייב דדוקא במחזרת, ולא בכל מציאות שבה ראש הבהמה הוא ברשות הניזק, וכפי שכתבו שלפי רב "אכלה בלא חיזור, כגון שצידי הרחבה בולטין ואכלה מאותה בליטה", פטור. בנימוקי יוסף משמע כתוס' ר"פ:

"במחזרת ראשה מרחבה לצדי הרחבה ואכלה פירות הוא דקתני מתני' משלמת מה שהזיקה אע"ג דכולה ברחבה, דהוא לה שן ברשות הניזק, שיש לו רשות להניח שם פירותיו ובאותה שעה רשותו של זה הוא... ושמאל אמר וכו' והואיל וגוף הבהמה קאי ברחבה דאורחה היא לחזור ראשה ושן ברה"ר היא. וקמה ואזלא וכו' שאין דרך השוורים ללכת שם הלכך לאו כרה"ר היא, ודין רשות הניזק אית ליה".

¹ אם כי יש להעיר שבחידושי הב"ח (כא. ד"ה גמ' אמר) למד ששני הפירושים של הקונטרס אינם חולקים זה על זה: "ואין חילוק בין שני הפירושים של רש"י שהביאו התוס', אלא שבאחד מפורש טפי מבאחר". ולשיטתו באמת למד (שם) שלרש"י אליבא דרב חייב משום קרן ואליבא דשמאל חייב משום שן, וכפי שהבאנו מרש"י על הרי"ף. וכן לשיטתו ביאר קושיית התוס' "דמשמע בסמוך דחייבא דמקצה מקום לרה"ר כחייב מחזרת" כך (שם ד"ה בא"ד ולרב): "פירוש כי היכי דבמקצה חייבא דידיה לאו משום קרן אלא משום שן הכי נמי מחזרת", ולא התייחס לקושייתנו מדקדוק המשך התוס' שכותבים לכאורה להדיא להיפך. ואולם בהגהות הב"ח על הרי"ף, כתב על דברי רש"י על הרי"ף "אמר רב ובמחזרת... והוא ליה קרן": "ג' והתוס' הקשו על פירש"י זה ובגמ' לא פירש רש"י הכי ע"ש. וצ"ע בדברי הב"ח, שלכאורה סותר משנתו, ואולי חזר בו.

הנימוקי יוסף מביא את לשון רש"י, ומבאר בו שנחלקו רב ושמואל האם להגדיר את המקרה כשן ברשות הניזוק או כשן ברה"ר, ונראה דהיינו האם הולכים אחר הראש או אחר הגוף. וכדברי התוס' ר"פ בשם רש"י. בהמשך הסוגיה מובאת לישנא אחרינא, שכו"ע מודים שחייב במחזרת (וכרב ללישנא קמא), ושם פירש רש"י שלפנינו:

"כ"ע לא פליגי דחייבת - דלא היה לה להחזיר ראשה לצידי הרחבה".

- לכאורה משמע שרש"י מפרש שסיבת החיוב היא שחזיר הוא משונה. אם מבינים כך, זו ראייה כשיטת רש"י על הרי"ף, שרב סובר שחזיר הוא משונה וחייב משום קרן, ושמואל סובר שחזיר הוא אורחה וחייב משום שן. אבל יש לציין שרש"י לא כתב 'דאין דרכה להחזיר ראשה' וכד', אלא 'דלא היה לה להחזיר ראשה', ואם כן אין הכרח שרש"י מתכוון שחזיר הוא משונה וייתכן שכוונתו אחרת, ויש להבין מהי. ועכ"פ יש להוכיח מדברי רש"י הנ"ל, שרש"י שלפנינו הוא להדיא שלא כמו שכתב התוס' ר"פ בשם רש"י, כי לפי ר"פ סיבת החיוב היא שונה לחלוטין - משום שהולכים אחר הראש, ולא כפי שכתוב ברש"י לפנינו שסיבת החיוב הוא 'דלא היה לה להחזיר ראשה לצידי הרחבה'.

יש להעיר, שלפי התוס' ר"פ והנימוקי יוסף לא מובן מדוע המחלוקת היא בציור של מחזרת, לכאורה יכלו רב ושמואל לחלוק בכל מציאות שבה ראש הבהמה הוא ברשות הניזוק וגופה ברשות הרבים. נוסף לכך, יש לדייק מדברי רש"י שהמחלוקת איננה אם הולכים אחר הגוף או אחר הראש: אם המחלוקת הייתה בנקודה זו, היה רש"י צריך לכתוב בדעת שמואל "פטורה, הואיל וגוף הבהמה קאי ברחבה, ואורחה הוא להחזיר ראשה" - בו' החיבור. כי לפי הבנה זו היות החזיר דרך הבהמה הוא סיבה להגדרתו כשן, והיות גוף הבהמה ברה"ר הוא סיבה לפטור כי שן פטורה ברה"ר. אבל רש"י לא חיבר בין שני חלקי הדיבור עם ו' החיבור אלא עם ד': "דאורחה הוא להחזיר ראשה". ואם כן מדויק ברש"י שהמחלוקת קשורה גם להגדרת חזיר כדרכה של הבהמה, ודלא כתוס' ר"פ והנימוקי יוסף (וצ"ע בנימוקי יוסף שציטט את לשון רש"י הנ"ל ולא העיר כלום מזה).

לסיכום נמצאו ג' שיטות בדעת רש"י: (א) רש"י על הרי"ף - לפי רב חייב משום קרן ולפי שמואל חייב משום שן. (ב) תוס' וגליונות - לרש"י בפירוש המשנה: לרב ושמואל חייב משום קרן, ולרש"י בפירוש הגמרא: לרב ושמואל חייב משום שן, וצ"ב במה נחלקו. (ג) תוס' ר"פ ונימוקי יוסף - לרש"י בפירוש המשנה: לרב ושמואל חייב משום קרן, ולרש"י בפירוש הגמרא: לרב ושמואל חייב משום שן, ונחלקו האם הולכים אחר הראש או אחר הגוף.

ביאור שיטת רש"י שלפנינו

רש"י כתב שלפי שמואל פטור "הואיל וגוף הבהמה קאי ברחבה דאורחה הוא להחזיר ראשה ושן ברה"ר היא" (ד"ה פטורה), ולפי רב חייב. רש"י בדעת שמואל מציין שני דברים: א. גוף הבהמה עומד ברה"ר, ב. דרכה של הבהמה להחזיר ראשה. כבר ראינו שלפי רש"י על הרי"ף ורש"י במשנה רב חולק על הנקודה השנייה, ולפי רש"י שבתוס' ר"פ ונימוקי יוסף רב חולק בנקודה הראשונה וסובר שהולכים אחר ראש הבהמה.

יש לברר לפי רש"י שלפנינו (הפירוש הראשון בתוס') באיזו נקודה חולק רב. נראה לומר שלפי פירוש זה המחלוקת היא בנקודה השנייה, וכפי שדייקנו שכתב רש"י "דאורחה" כסיבה לפטור, אך המחלוקת אינה

(כמו הפירוש האחר ברש"י) האם חיזור הוא דרכה של הבהמה או משונה, אלא איזו משמעות יש לכך שחיזור הוא דרכה של הבהמה: לפי שמואל פטור על כל דבר שדרך הבהמה לעשותו, ולפי רב יש דברים שדרך הבהמה לעשותם ובכ"ז חייבים עליהם.

הסבר הדברים: נראה בדעת רש"י שמחלוקת רב ושמואל היא מה כלול בהיתר של הבהמה ללכת ברשות הרבים. מותר להוליך את הבהמות ברה"ר, ובהתאם לכך התורה פטרה את הבעלים על נזקים שיתרחשו בדרך ממילא מכך - נזקי שן ורגל². ה'ברכת שמואל' (ב, ב) לומד שהפטור איננו רק במידה והיה נזק, אלא פטור לכתחילה משמירה על בהמותיו ברשות הרבים. רשות הרבים היא מקום שמותר להוליך בו בהמות, ובהיתר זה כלול גם פטור מפיקוח ושמירה על הבהמות. אולם לעיקרון זה יש סייג, והוא שעל נזקי קרן חייב גם ברה"ר. כלומר התורה פטרה את הבעלים רק מדברים שדרך הבהמות לעשות ברה"ר; מדברים משונים נדרש הבעלים לפקח ולשמור גם ברה"ר, והם לא כלולים בהיתר הולכת הבהמות ברה"ר.

לפי זה תובן מחלוקת רב ושמואל: לפי שמואל בהיתר זה כלול פטור מכל דבר שדרך הבהמה לעשות ברשות הרבים, ובכלל זה חיזור. אבל לפי רב בהיתר זה כלול פטור רק מהולכה של הבהמות בקו ישר, זו אחר זו - המינימום הנדרש עבור הולכת בהמות בצורה תקינה. נטייה של הבהמה ימינה ושמאלה לצידי רשות הרבים אינה כלולה בפטור זה, ולכן חייבים על חיזור.

לפי זה יובנו לשונות רש"י בסוגיה: סיבת הפטור לפי שמואל היא "דאורחה הוא להחזיר ראשה", וכלשון רש"י, ורב לא חולק על עובדה זו אלא על ההשפעה שלה על הדין. את סיבת החיוב (למ"ד שחייב במחזרת) מפרש רש"י לפי "דלא היה לה להחזיר ראשה", ולפי מה שהתבאר אין בכך סתירה לעובדה "דאורחה הוא להחזיר ראשה": אמנם דרכה של הבהמה להחזיר ראשה, אבל הפטור מאחריות ברה"ר אינו על כל דבר שדרכה לעשות, אלא רק על המינימום הנדרש עבור הולכת בהמות.

לפי רש"י הדיון בסוגיה הוא ברשות להוליך את הבהמות ברה"ר - מה כלול ברשות זו: להוליך אותן בזו אחר זו בקו ישר, או כל תנועה (שאינה משונה וחריגה) של הבהמות ברה"ר?

ביאור שיטת התוס'

לתוס' (ד"ה ובמחזרת) לא היה נוח בפירוש רש"י בגלל המשך הסוגיה, ולכן פירשו שהמחלוקת היא באופן אחר, כשהבהמה אכלה (בין גופה עומד ברה"ר ובין בצידי הרחבה, בין בחיזור ובין שלא בחיזור) בצידי הרחבה במקום שיכולה לאכול בחיזור מרשות הרבים. לפי רב מקום זה מוגדר כחצר הניזק וחייב, ולפי שמואל מקום זה נחשב ברשות הרבים ופטור. יש לברר מהן הסברות בסוגיה לפי התוס', במה נחלקו רב ושמואל.

לפי התוס', הדיון בסוגיה הוא סביב השאלה כיצד מוגדר המקום של 'צידי הרחבה'. לפי רב המקום מוגדר כחצר הניזק משום "שכל אחד יש לו רשות להניח פירותיו כנגד פתח ביתו בצידי רחבה". רב מגדיר את 'חצר הניזק' לפי השאלה מי הבעלים על המקום לעניין הנחת פירות, וכיוון שלניזק יש רשות להניח

² מדברי הרי"ף (א): משמע שזו הסיבה לכך שהתורה פטרה על שן ורגל, ואכמ"ל. בדעת רש"י נראה שאין חובה לומר שההיתר הוא סיבה לפטור, ייתכן שהפטור הוא סעיף של ההיתר.

פירותיו שם, המקום מוגדר כ'חצר הניזק'. אבל לפי שמואל הוא מוגדר כרה"ר, כי הבהמות המהלכות ברה"ר יכולות לאכול בו על ידי חיזור. מה סברת שמואל לחלוק על רב? כדי להבין זאת, יש להתבונן בגדר הפטור של שן ברה"ר וחיובה בחצר הניזק. מדברי התוס' נראה שדינים אלו מבוססים על משקל הזכויות של בעל הפירות לעומת בעל הבהמה בכל אחת מהרשויות: רה"ר היא מקום שבו לבעל הבהמה יש זכות לשחרר את בהמותיו ללא שמירה וללא אחריות; במקום כזה, אם אדם מניח פירות וניזוק מאכילת הבהמות - אין הוא יכול לבוא בתביעה כלפי בעל הבהמות, כי הוא שחרר את בהמותיו כדין ואינו אחראי על מעשי בהמותיו המשוחררות ברה"ר. ואדרבה, בעל הפירות הוא שהזיק את עצמו. לעומת זאת, חצר הניזק היא מקום שבו לבעל הפירות יש זכות להניח את פירותיו ללא חשש וללא שמירה; במקום כזה, אם אדם משחרר את בהמותיו הרי זה שלא כדין, ואם בהמותיו אכלו את הפירות הוא חייב בתשלום הנזק.

אם מבינים כך, עכשיו יש לדון: מה הדין ב'צידי רה"ר'? מצד אחד, זכותו של בעל הפירות להניח שם את פירותיו ללא שמירה; מצד שני, יש מקום לומר שאין לו זכות לתבוע את בעל הבהמה במקרה של נזק, כי לבעל הבהמה יש זכות לשחרר את בהמתו ברה"ר ללא אחריות על מעשיה, כולל מעשי חיזור של הבהמה. לאיזו זכות יש לתת משקל גדול יותר ב'צידי רה"ר' - זכותו של בעל הבהמה לשחרר את בהמתו ללא אחריות (וממילא פטור בצידי רה"ר), או זכותו של בעל הפירות להניח פירותיו ללא חשש (וממילא חייב בצידי רה"ר) - נראה שזו השאלה שבה נחלקו רב ושמואל לפי התוס': לפי רב זכותו של בעל הפירות עדיפה וחייב, ולפי שמואל זכותו של בעל הבהמה עדיפה ופטור. וכן ביאר תלמיד הרשב"א והרא"ש, שלפי רב כיוון שלבעל הפירות יש רשות להניח פירותיו "כיון שכן כל המוליך בהמה בעיר יש לו לילך אחריה ולשמרה שלא תאכל באותן מקומות".

רש"י מיאן בפירוש זה, ויש להבין מדוע. נראה שלפי רש"י לכו"ע צידי רה"ר מוגדרים כחצר הניזק, והוא סובר שאעפ"כ יש מקום למחלוקת אודות מידת החיוב של בעל הבהמה ב'חצר הניזק' זו. לפי התוס', אם מקום מסוים מוגדר כ'חצר הניזק' - תמיד חייבים בו על נזקי שן ורגל, אבל לפי רש"י הדבר אינו ברור כלל ועיקר: לפי רש"י, כאמור, ייתכן שההיתר להוליך בהמות ברה"ר משפיע גם על נזקי שן ורגל שמתרחשים בחצר הניזק, בנוקים שדרך בהמה המהלכת ברה"ר לעשות. ממילא מפרש רש"י 'מחזרת' כפשוטו, שנחלקו רב ושמואל במעשה של חיזור, האם חייבה בו התורה או פטרה.

מחלוקת רש"י ותוס' - מקום חיוב או מעשה מחייב

הבנה זו פותחת בפנינו פתח למחלוקת עקרונית בין רש"י ותוס' לגבי הבנת גדר הדין של 'שדה אחר' ולא רה"ר.

יש לחקור בדין "ובער בשדה אחר" - ולא ברה"ר: האם התורה הגדירה בפסוק זה מקום חיוב או מעשה מחייב. - האם התורה קבעה שאכילה מחייבת דווקא במקום מסוים, בחצר הניזק ולא ברה"ר, או שהתורה קבעה שאכילה מחייבת דווקא אם נעשתה באופן של פלישה אל הניזק ולא כשנעשתה בלא פלישה. נראה שרש"י ותוס' נחלקו בצדדי חקירה זו. תוס' למדו שהתורה הגדירה מקום חיוב, דהיינו שחצר הניזק היא מקום שבעל הבהמה חייב בשמירת בהמתו ולכן האחריות על הנזק מוטלת עליו וחייב, ורה"ר היא מקום שבעל הבהמה פטור משמירת בהמתו ולכן האחריות על הנזק מוטלת על בעל הפירות, ובעל הבהמה

פטור. אבל רש"י למד שהתורה הגדירה מעשה מחייב, ולכן לדעתו גם אם הבהמה אכלה בחצר הניזק אין הכרח שתהיה חייבת, אא"כ עשתה זאת בדרך של פלישה. ממילא רש"י אינו דן היכן זכותו של בעל הבהמה מתירה לו לשחרר את בהמתו ללא שמירה, והיכן כוחו של בעל הפירות מונע ממנו לשחרר את בהמתו. רש"י דן האם חיזור מוגדר כפלישה או שהוא כלול ברשות להוליך את הבהמות ברה"ר.

הבנה זו מסתייעת מדקדוק דברי רש"י בסוגיה. התוס' כאמור ביארו שצידי רה"ר מוגדרים כחצר הניזק מפני "שכל אחד יש לו רשות להניח פירותיו כנגד פתח ביתו בצידי רחבה". זה כבר מספיק לתוס' כדי להגדיר את המקום כחצר הניזק. רש"י, לעומת זאת, בבואו להסביר מדוע כשהבהמה נכנסה לתוך צידי הרחבה ואכלה שם (ולא ע"י חיזור) לכו"ע חייב, מוסיף וכותב (ד"ה וקמה): "בצידי רחבה - שאין דרך שוורים ללכת שם, הלכך לאו כר"ה דמי". רש"י אינו מסתפק בכך שלבעל הפירות יש זכות להניח פירותיו בחצר, אלא מצריך שכניסת הבהמות למקום זה לא תהיה מוגדרת כחלק מדרך הילוכן ברה"ר אלא כ'פלישה'.

מחלוקות רש"י ותוס' לשיטתם

מחלוקות נוספות של רש"י ותוס' במקומות נוספים במסכת תלויות במחלוקת עקרונית זו:

1. מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים

בהמשך מביאה הגמרא אפשרות שבמחזרת לכו"ע חייב, ומחלוקת רב ושמואל היא ב'מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים', ומסבירים התוס' (ד"ה כי פליגי) שאין מדובר באדם שהפקיר רשותו לגמרי, דא"כ הו"ר רה"ר גמור, "אלא הניח לשטוח שם פירותיו, אבל כל זמן שאין פירות שם יש רשות לבני רה"ר להלך שם". לפי תוס' (שם) צדדי המחלוקת הם כמו במחזרת: האם מקום כזה מוגדר כרה"ר, לפי "שיש רשות לבהמות לדרוס" שם, או כחצר הניזק "משום שהפירות מונחין ברשותו". שוב רואים בתוס' שהדיון הוא ביחסי הכוחות בין בעל הבהמה לבעל הפירות, למי יש כוח רב יותר בחצר וממילא האם בחצר יש לבעל הפירות כוח תביעה כלפי בעל הבהמה במקרה של נזק. לפי תוס' הצד לחייב הוא שלבעל הפירות יש רשות להניח שם פירות (וגם כשהפקיר את החצר, הוא נותר בעל הכוח בחצר זו ובהמות הנכנסות לתוכה צריכות להישמר מלהזיק את פירותיו).

לעומת זאת, רש"י כותב (ד"ה ושמואל) שהצד לחייב ב'מקצה מקום' הוא ש"רשות הרבים לא הו"ר שאין זה דרך הילוכה³. רש"י מוסיף שאין די בעובדת הבעלות של בעל הפירות בחצר כדי לחייב, אלא נדרש תנאי נוסף, בבעל הבהמה - שכניסת הבהמה תוגדר כ'פלישה', ככניסה שאינה 'דרך הילוכה' ברה"ר.

2. חצר המיוחדת לפירות ואינה מיוחדת לשוורים

נאמר בגמרא (יד). שחצר המיוחדת לפירות (לזה ולזה) ואינה מיוחדת לשוורים (אלא דניזק), נחלקו בה רבי זירא ואביי:

³ למה אין זה 'דרך הילוכה'? נראה שכוונתו כתוס', שכשיש פירות בחצר אין רשות לבני רה"ר להלך שם.

"מתקיף לה רבי זירא, כיון דמיוחדת לפירות הא בעינן ובער בשדה אחר וליכא! א"ל אביי, כיון דאינה מיוחדת לשוורים שדה אחר קרינא ביה".

לכאורה מחלוקת רבי זירא ואביי היא אחר מה הולכים בהגדרת 'שדה אחר' - לפי אביי הולכים אחר הרשות לשוורים ולפי רבי זירא הולכים אחר הרשות לפירות. אולם הבנת המחלוקת בצורה זו נמנעת בגלל התמונה הפוכה של דין זה - חצר המיוחדת לשוורים ואינה מיוחדת לפירות. אם מבינים את מחלוקת רבי זירא ואביי בצורה זו, הרי שגם המקרה הנ"ל בהכרח תלוי במחלוקת רבי זירא ואביי. אך הגמרא בהמשך נוקטת בפשטות שבמקרה הנ"ל הדין מוסכם לכו"ע, ונחלקו רש"י ותוס' כיצד לגרוס בגמרא שם.

התוס' (ד"ה לא לזה) אומרים שחצר המיוחדת לשוורים ואינה מיוחדת לפירות לכו"ע אינה מוגדרת כ'שדה אחר'. א"כ לפי תוס' כו"ע מודים שהולכים אחר הרשות לשוורים. ויוצא שלדעתם דברי אביי מוסכמים גם על רבי זירא, שההגדרה היסודית של 'שדה אחר' נקבעת על פי הרשות לשוורים, אלא רבי זירא מצריך תנאי נוסף, שהחצר תהיה של הניזק בלבד ולמזיק לא תהיה כל שייכות בה, גם לא לפירות. רש"י בסמוך סובר שחצר המיוחדת לשוורים ואינה מיוחדת לפירות לכו"ע מוגדרת כ'שדה אחר'. א"כ לפי רש"י כו"ע מודים שהולכים אחר הרשות לפירות. ויוצא שלדעתו המחלוקת הפוכה: דברי רבי זירא מוסכמים על אביי, שההגדרה היסודית של 'שדה אחר' נקבעת על פי הרשות לפירות, אבל אביי מחדש דרך נוספת להגדרת 'שדה אחר', שגם אם השדה מיוחדת לפירות, אם אינה מיוחדת לשוורים - היא מוגדרת כ'שדה אחר'.

ניתן להבין את מחלוקת רש"י ותוס' לאור מחלוקתם העקרונית בגדר דין 'שדה אחר'. לפי תוס' 'שדה אחר' היא מקום שבו זכותו של בעל הבהמה לשחרר את בהמתו מוגבלת בגלל זכותו של בעל הפירות להניח פירותיו ללא שמירה. לכן תוס' סוברים שההגדרה היסודית של 'שדה אחר' נקבעת לפי השוורים - האם מותר לבעל הבהמה לשחרר את בהמותיו ללא שמירה או לא. אלא שרבי זירא מצריך תנאי נוסף בהגדרת 'שדה אחר', שלמזיק לא תהיה כל שייכות בחצר⁴.

לעומת זאת לפי רש"י 'שדה אחר' היא מקום שבו כניסת הבהמה המזיקה מוגדרת כפלישה אל שטח המרעה של הניזק, ולכן סובר רש"י שההגדרה היסודית של 'שדה אחר' נקבעת לפי הפירות - אם שטח המרעה שייך לניזק בלבד, כניסת המזיק לשם בוודאי מוגדרת כפלישה. אלא שאביי חידש דרך נוספת להגדיר 'פלישה' - שגם אם שטח המרעה שייך לשניהם, אם אסור למזיק להכניס את בהמתו לשם (כי החצר אינה מיוחדת לשוורים) הרי זה נחשב כפלישה ל'שדה אחר'.

גם כאן דייק רש"י וכתב "שדה אחר קרינן ביה - שהרי נכנס שלא ברשות שלא היה לו רשות לשוורים". לפי רש"י ההגדרה נקבעת על פי איסור הכנסת הבהמה למקום, בשונה מתוס' שסוברים שההגדרה נקבעת על פי חיוב השמירה על הבהמה במקום.

רש"י לשיטתו יוכל לתרץ קושיית תוס' טז. (ד"ה כולה). תוס' מקשים שר' אלעזר אומר בגמרא שם שחצר המיוחדת לשוורים לזה ולזה ואינה מיוחדת לפירות היא חצר הניזק, וא"כ למה הסתפקה הגמרא בדף יד.

⁴ אולי ניתן לבאר את הסברה בזה, שאע"פ שאסור לו לשחרר בהמתו שם, מ"מ הוא מרגיש שם יותר "בבית", ויש לו קצת התנצלות על ששחרר. וצ"ע בזה.

בדעת ר' אלעזר לגבי חצר המיוחדת לפירות לזה ולזה ואינה מיוחדת לשוורים, הרי בזה כ"ש שהיא חצר הניזוק. הקושיה קשה רק לפי דרכם של התוס', שההגדרה היסודית של 'שדה אחר' נקבעת לפי הרשות לשוורים, אבל לפי רש"י שההגדרה היסודית נקבעת לפי הרשות לפירות, ורק אביי חידש שניתן לקבוע אותה גם לפי הרשות לשוורים, הקושיה לא קשה כלל.

3. חצר הניזוק לפירות ולא לזה ולא לזה לשוורים

נחלקו רש"י ותוס' (יד.) לגבי הגדרת 'שדה אחר' ורה"ר לעניין נזקי קרן, לדעת רבי טרפון שמחייב נ"ש בחצר הניזוק. לפי ר"ת (ד"ה לא לזה) הגמרא העמידה בחצר הניזוק לפירות ולא לזה ולא לזה לשוורים, שהיא מוגדרת כרה"ר לגבי קרן. אבל לפי רש"י העמידה הגמרא בחצר הניזוק לפירות ולזה ולזה לשוורים, והטעם "שהרי ברשות הכניס שם שורו" (ד"ה ולגבי קרן), ומדויק שחצר שאינה מיוחדת לא לזה ולא לזה לשוורים, שאין רשות להכניס שם שורו, אינה מוגדרת לפי רש"י כרה"ר לגבי קרן.

רש"י מתמקד לשיטתו ברשות להכניס את הבהמה לחצר, ואם אין רשות להכניס הכניסה מוגדרת כפלישה אל חצר הניזוק וחייב נ"ש לפי רבי טרפון. אבל תוס' לשיטתם מתמקדים בשאלת יחסי הכוחות בין הניזוק למזיק בחצר, ולכן כיוון שלניזוק אין זכות להניח בהמתו שם ללא שמירה (בנזקי קרן איננו דנים על הזכות להניח פירות אלא על הזכות להניח בהמות, כי נזקי קרן קיימים בד"כ בהמות), אין לו תביעה כלפי המזיק שלא שמר על בהמתו שם מנזקי קרן, ולכן לפי תוס' דינו כרה"ר ורבי טרפון יחייב רק ח"נ.

לגבי חצר הניזוק לפירות ולזה ולזה לשוורים, רש"י ותוס' מסכימים לדינא שמוגדרת כרה"ר לעניין נזקי קרן. אבל לאור דברינו, טעמיהם שונים: לפי רש"י דינו כרה"ר "שהרי ברשות הכניס שם שורו" (שם), ועל כן אין זה מוגדר כפלישה, אבל לפי ר"ת דינו כרה"ר משום שכאשר לשניהם יש רשות לשוורים מותר לשניהם לשחרר את בהמתם ללא שמירה.

4. חצר השותפין לפירות ולשוורים

חצר המיוחדת לפירות ולשוורים לזה ולזה אינה נחשבת 'שדה אחר'. כך אומרת הגמרא (יד.), וכן נראה פשוט מסברה - שהרי היא שייכת למזיק בדיוק כמו לניזוק, ודומה בכך לרשות הרבים.

אולם התוס' (יג: ד"ה חצר השותפין) הביאו גרסה לפיה רב חסדא מחייב אפילו בחצר כזו. נראה שלפי התוס' רב חסדא יחלוק על הכלל שיסדו התוס' (יד. ד"ה לא לזה) שדין הפירות כפוף לשוורים, וזכותו של בעל הפירות כפופה לזכותו של בעל הבהמה, ויסבור שבכל מקום של התנגשות בין שתי הזכויות, דין השוורים כפוף לפירות, וזכותו של בעל הבהמה כפופה לזכותו של בעל הפירות. כיוון שכך, נמצא שאין לבעל הבהמה רשות לשחרר את בהמתו בחצר זו ללא שמירה, והחצר מוגדרת כ'שדה אחר'.

אכן כל זה לשיטת התוס' שהדיון הוא האם לבעל הבהמה יש כוח ורשות לשחרר את בהמתו בחצר, אבל לשיטת רש"י שהדיון הוא האם מותר לבעל הבהמה להכניס בהמתו בחצר - ודאי שחצר זו מוגדרת כרה"ר. ואכן רש"י (יד. ד"ה ותסברא) לא גרס כגרסת התוס'.

5. מתגלגל

הגמרא (כ.) אומרת:

"בעי רבי זירא, מתגלגל מהו, היכי דמי, כגון דקיימא עמיר ברשות היחיד וקא מתגלגל ואתי מרשות היחיד לרה"ר, מאי".

נחלקו רש"י ותוס' בביאור הבעיא. לפי רש"י הבעיא היא בבהמה המגלגלת ומוציאה עמיר מרשות היחיד לרה"ר (או להפך), האם נידונית כ'ובער בשדה אחר' - אחר מה הולכים, אחר מקום הלקיחה או אחר מקום האכילה. התוס' מקשים על כך שתי קושיות, ולכן מפרשים שהבעיא היא בפירות המתגלגלים מרה"י, והיו מגיעים לרה"ר, אלמלא הבהמה הייתה מעכבת אותם בפיה ואוכלת אותם ברה"י - האם הפירות מוגדרים כ'שדה אחר' או כפירות ברה"ר.

מהי סברת התוס', מדוע העובדה שהפירות עתידים היו להגיע לרה"ר היא משמעותית? נראה שהתוס' הולכים בזה לשיטתם, שכיוון שלולא הבהמה הפירות היו נמצאים ברה"ר, כבר אין לבעל הפירות תביעה כנגד בעל הבהמה על כך ששחרר את בהמתו ללא שמירה. כי טוען כנגדו בעל הבהמה, שאימתי מוטלת עליו האחריות לשמור את בהמתו שלא תאכל, ולא על בעל הפירות לשמור את פירותיו שלא יאכלו - דווקא בפירות שמונחים בחצר הניזק; אבל פירות שמתגלגלים לרה"ר, יש צד לומר שמוטלת אחריות שמירתם על בעל הפירות, שישגיח על פירותיו ההולכים לאיבוד. ממילא לפי התוס' הבעיא של רבי זירא היא מאיזו שעה מוטלת אחריות שמירת הפירות על בעל הפירות, האם משעה שנעקרו מחצרו או משעה שנחו ברה"ר.

אולם לפי רש"י אין ספק שבעל הבהמה חייב במקרה הנ"ל, כי בהמתו נכנסה ופלשה אל חצר הניזק. ולשיטתו חולק רש"י על תוס' ואינו מעמיד את הסוגיה כמו התוס', אלא הבעיא של רבי זירא היא בגדר ה'פלישה' המחייבת - האם כל כניסה של הבהמה לקחת את הפירות, או רק פלישה חמורה ו'חצופה' שבה הבהמה אוכלת את הפירות בחצר הניזק.

6. ושלח ובער

הגמרא (ג. שואלת):

"והשתא דאוקי ('ובער') אשן, רגל דאזלה ממילא מנלן. דומיא דשן, מה שן לא שנא שלחה שלוחי ל"ש דאזל ממילא, אף רגל לא שנא שלחה שלוחי לא שנא אזלה ממילא".

מניין הגמרא יודעת שבנזקי שן חייב "לא שנא שלחה שלוחי ל"ש דאזל ממילא"? רש"י מפרש (ד"ה מה שן): "דהא לא כתיב ביה ושילח". כלומר לפי רש"י צריך להביא ראיה ששן חייבת בדאזל ממילא, ומביא ראיה, שמכך שברגל התורה כתבה 'ושילח' ובשן לא כתבה 'ושילח', מוכח ששן חייבת גם אם הלכה מעצמה. שאלה דומה שאלה הגמרא לפני כן: "והשתא דאוקימנא ('ושלח') ארגל, שן דלא מכליא קרנא מנלן. דומיא דרגל, מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא, אף שן לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא". וגם שם פירש רש"י: "מה רגל לא שנא כו' - דהא לא כתיב ביה ובער". כלומר מביא רש"י ראיה כנ"ל. אבל התוס' שם שאלו: "דומיא דרגל - וא"ת ונימא איפכא?". משאלת התוס' מוכח שהם לא למדו שלגמרא יש ראיה שרגל חייבת גם בלא מכליא קרנא, כי אם יש ראיה כזו אז אי אפשר לומר איפכא שרגל פטורה. אלא למדו התוס' שאין ראיה שרגל חייבת, אלא הפוך - כיוון שאין ראיה שרגל פטורה, מסתמא היא חייבת. ולכן שואלים תוס', אם אין ראיה שרגל חייבת אולי באמת נלמד איפכא שהיא פטורה.

כיוון שבשאלה הדומה למדו כך התוס', מסתבר שגם בשאלת הגמרא לגבי "רגל דאזלה ממילא" ילמדו התוס' באותו אופן - שלגמרא אין ראייה ששן חייבת כשהלכה מעצמה, אלא הפוך - לגמרא אין ראייה ששן פטורה ולכן מן הסתם היא חייבת. וא"כ יש לשאול, במה נחלקו רש"י ותוס', מדוע לפי רש"י צריך ראייה כדי לחייב בשן שהלכה מעצמה ולפי התוס' פשוט מסתמא ששן חייבת? ניתן להסביר גם מחלוקת זו לאור המחלוקת העקרונית בין רש"י לתוס'. לפי רש"י החיוב הוא על פלישת הבהמה אל הניזק, ובזה יש לחלק מסברה בין שלח בהמתו לבין הלכה מעצמה, ששלח בהמתו זו 'פלישה' הרבה יותר גדולה. אבל לפי התוס' שהחיוב הוא על שחרור הבהמה ללא שמירה, אין כל חילוק בין שלח בהמתו לבין הלכה מעצמה, שבשניהם פשע בשמירת הבהמה באותה מידה ומוטלת עליו האחריות.

סיכום

הראינו שרש"י ותוס' חולקים במחלוקת עקרונית בגדר הדין "שדה אחר" - ולא רה"ר: לפי התוס' התורה חייבה במקום שבו זכותו של בעל הפירות מונעת מבעל הבהמה לשחרר את בהמתו ללא שמירה, ופטרה שמקום בו אין זכות לבעל הפירות ולכן מותר לבעל הבהמה לשחרר את בהמתו ללא הגבלה. לפי רש"י התורה חייבה במצב שבו הנזק נעשה בצורה של 'פלישת' הבהמה אל הניזק, ופטרה במקום שבו הבהמה הלכה כדרכה בהיתר והזיקה. מסיבה זו מבאר רש"י את סוגיית מחזרת כעוסקת במעשה החיזור של הבהמה - האם מוגדר כפלישה או לא, ואילו תוס' מסבירים את הסוגיה כעוסקת במקום שאפשר לאכול בו ע"י חיזור - האם מוגדר כחצר הניזק או כרה"ר. מחלוקת זו באה לידי ביטוי במצבי ביניים רבים, בהם הפירות נמצאים במקום שבו יש לבעל הפירות זכות להניח פירותיו ללא שמירה, אבל כניסת הבהמה לשם אינה מוגדרת כ'פלישה'. במצבים אלו תוס' מחייבים ורש"י פוטר, כגון: צידי רה"ר שהבהמה יכולה לאכול בהם ע"י חיזור, מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים, חצר השותפין לרב חסדא. ברם, יש מצבים שבהם דווקא שיטת רש"י מחמירה יותר, כאשר אין לניזק זכות להניח נכסיו ללא שמירה, אבל כניסת הבהמה לשם מוגדרת כ'פלישה', כגון: חצר הניזק לפירות ולא לזה ולא לזה לשוורים (לרבי טרפון המחייב נ"ש בקרן ברשות הניזק), וכן פירות המתגלגלים מרה"י לרה"ר. בנוסף מחלוקת זו מסבירה מחלוקת נוספות של רש"י ותוס' לשיטתם.